

ten op een handvol jonge rijkeluizonen die een periodiek uitgeven met weinig abonnees, gelezen door een gesloten netwerk van kunstenaars en literatoren? Zo groot de artistieke impuls van het tijdschrift was, zo klein was zijn sociologisch belang. Bovendien blijkt dat de redacteurs van het periodiek, wat de positie van de vrouw betreft, eerder geplaagd werden door een gezonde dosis testosteron dan door een gefundeerde theorie. Moeten wij, willen wij aan genderstudie doen, niet eerder zoeken naar bronnen van (bemiddelde) vrouwen die zonder twijfel ook een artistiek en sociologisch discours ontwikkelden?

Het colloquium heeft zeker wat betreft de maatschappelijke verbreding van het fenomeen *Van Nu en Straks*, de verwachtingen niet ingelost. Maar met de lezing van Paul Aron (ULB) rond periodieken en periodiekenonderzoek, werd duidelijk dat het belang van dit colloquium elders lag. Niet zozeer *Van Nu en straks*, maar de interdisciplinaire tijdschriftstudie speelde de hoofdrol in deze tweedaagse. Een ploeg van voornamelijk jonge onderzoekers heeft zijn schouders onder dit project gezet om te laten zien dat je blik op de geschiedenis eindeloos varieert naarmate je de focus verandert.

K
R
O
Z
E
N

**Hendrik de Man, de
actualiteit en de affaire.
Verslag van het colloquium
'De Erfenis van Hendrik de
Man', 12 december 2003**

Hans Mortelmans, *Amsab-ISG*

Wanneer in socialistische kringen de naam Hendrik de Man valt is het altijd bakkeleien. Dat was zo bij zijn entree in de BWP en het gaat, nu 50 jaar na zijn dood, nog altijd door. Prof. dr. Herman Balthazar constateert zelfs in een aantal recente publicaties een herleving, of in ieder geval een hernieuwde belangstelling voor zijn ideeën. Maar het proces van deze socialistische voorman gaat al een hele tijd onverminderd door. Het colloquium van 1973, niet in eigen land maar in het neutrale Genève, was een eerste poging om het 'probleem de Man', of beter het 'taboe de Man' te doorbreken. In 1988 heeft ook Amsab (in de Vooruit) een colloquium georganiseerd met de titel *De middenstand en het Plan van de Arbeid. Toetsing van Hendrik de Mans ideeën over de middenstand*. Slechts langzaam werd de schroom overwonnen, maar de controversie bleef. De weegschaal van vrouwe Justitia kent in deze zaak geen rust, ze blijft aarzelen tussen rehabilitatie en vergeetput. Het was dus tijd voor het opmaken van een nieuwe stand van zaken: een screen colloquium over *De Erfenis van Hendrik de*

Man: toetsing van zijn ideeën aan de actualiteit. En weer werden oude spoken tot leven gewekt: de foto op de folder was voldoende om bij sommigen de autoritaire trekjes van de Man in herinnering te brengen. BBTK reageerde nog voor het colloquium van start ging, met een pamflet waarin de weinig kritische houding van de organisatoren werd gehekeld. De Studenten Tegen Racisme (STER) organiseerden in samenwerking met de leesgroep Inlees(f)werkplaats, VZW 't Uilekot en Masereelfonds Gent een tegendebat. Ondertussen had Jean-Pierre Rondas het geduw en getrek in de coulissen van progressieve bewegingen opgemerkt en mocht Balthazar voor de radiozender Klara omstandig de levensloop en ideologische erfenis van Hendrik de Man toelichten. Alles wijst er echter op dat de hetze rond dit stukje onverwerkt socialistisch verleden nog lang niet is uitgedoofd. Een bondig verslag ...

Prof. dr. Balthazar verwelkomde op vrijdag 12 december 2003 in het wat afgeleefde bondsgebouw van Antwerpen, honderdveertig deelnemers aan het Amsabcolloquium

In zijn inleiding besteedde hij veel aandacht aan de talrijke paradoxen in leven en gedachtegoed van Hendrik de Man.

In het stakingsjaar 1902 treedt de beloftevolle Antwerpse burgerzoon toe tot het socialisme. Zijn engagement, dat sterk ouvriëristisch en marxistisch geïnspireerd is, steekt schril af tegen het Vlaamse, en vooral Gentse, reformisme. Hij voelt zich beter thuis in het radicaal linkse milieu van Leipzig, waar hij studeert en voor het

dagblad *Leipziger Volkszeitung* en het periodiek *Die Neue Zeit* van Kautsky vlamme artikels schrijft. In 1914 wordt de fervente antimilitarist en voorvechter van de Internationale der Arbeiderspartijen, vrijwillig soldaat en promoveert met zichtbaar genoegen tot officier. In de vroege jaren 1920 werkt hij te Frankfurt aan zijn bekendste en meest omstreden werk *Zur Psychologie des Sozialismus*, waarin hij de klassenstrijd verbreedt tot één grote emancipatorische beweging waarin hij het voluntarisme, de individuele socialistische ethiek, belangrijker acht dan de belangenstrijd. Het werk vindt geen genade in marxistische milieus, maar krijgt wel steun vanuit het religieuze socialisme en progressieve protestantse kringen. Tijdens de crisis van de jaren 1930 doet de sterk verzwakte BWP een beroep op de van zelfvertrouwen blakende Hendrik de Man. De intelligente criticus wordt een man van de daad, de man van 'Het Plan'. Het Plan van de Arbeid is tegelijkertijd een tewerkstellingsplan, een partijvernieuwing, een propagandamiddel en een wapen tegen het oprukkende fascisme. De personencultus rond de Man leidt hem de regering-van Zeeland binnen, waarin hij drie jaar een ministerpost bekleedt, zonder belangrijke delen van het Plan te kunnen realiseren. In 1939 volgt hij Emile Vandervelde op als voorzitter van de BWP, terwijl het merendeel van de partijleden hem geen warm hart toedraagt, en die gevoelens blijken wederkerig. Zijn rol tijdens de achttiendaagse veldtocht en zijn manifest van 28 juni 1940, waarin hij de politieke rol van de BWP als beëindigd beschouwt en de partijleden oproept tot aanvaarding van de Duitse bezetting, laat zich slechts

Het colloquium kende een grote opkomst (foto Geert Bonne)

interpreteren als een haatverklaring aan het oude socialisme, dat hem diep ontgoocheld had. Sinds 1944 leefde Hendrik de Man in Zwitserland, gevlucht voor een detentie van twintig jaar "*wegens hulp aan de bedoelingen van de vijand*", verguisd en gehaat door het merendeel van zijn vroegere partijgenoten. Het is nu een halve eeuw geleden, dat, op 20 juni 1953, een aansnellende trein plotsklaps een eind maakte aan het tumultueuze leven van de socialistische denker en voorman.

Vóór het inhoudelijke debat over de erfenis van Hendrik de Man van start ging, belichtte dr. Wouter Steenhaut de papieren en iconografische nalatenschap. Goede en toegankelijke bronnen zijn in deze licht ontvlambare materie immers onmisbaar. Helaas is het homogene archieffonds van de Man, dat de essentiële bouwstenen bevat van zijn belangrijke werken, na zijn dood opzettelijk in stukken gehakt en verspreid over binnen- en buitenlandse archieven. De erfgenamen waren van mening dat daardoor het wetenschappelijk onderzoek naar de Man zou geprikkeld worden en de rehabilitatie van deze complexe persoon dus versneld. Het is voor iedere ernstige onderzoeker en archivaris duidelijk dat deze transacties geenszins een prikkelend, maar net een ontmoedigend effect sorteerden. Met enige trots presenteerde Wouter Steenhaut op dit colloquium de eerste exemplaren van de inventaris van het AMVC-fonds de Man, dat na verwerking permanent ondergebracht werd in Amsab-ISG-Centrum Antwerpen. Deze inventaris moet de aanzet vormen tot een internationaal ontsluitings- en digitaliseringsof-

fensief om de papieren erfenis van Hendrik de Man consulteerbaar te maken naar de hedendaagse maatstaven en noden van het wetenschappelijk onderzoek.

Het panelgesprek kreeg als rode draad *Ethische waarden voor partijvorming*. Dr. Jaak Billiet (K.U.Leuven) legde daartoe de naakte feiten over hedendaags stemgedrag op tafel. Hij stelde vast dat de drie traditionele partijen vandaag een sterk wisselend kiespubliek hebben, terwijl het Vlaams Blok relatief trouwe kiezers aantrekt, voornamelijk uit arbeidersmiddens. Moet de sp.a zich niet bezinnen over het feit dat haar natuurlijke en oorspronkelijke doelgroep zich van de partij afkeert? Prof. dr. Koen Raes schetste de aantrekkingskracht van het socialisme in zijn beginstadium. Volgens het dialectisch materialisme van Marx waren de belangen van het proletariaat vaderlandsloos en universeel. Het volstond dat de arbeider zich bewust werd van deze belangen om een internationale solidariteit op gang te brengen die uiteindelijk de klassenmaatschappij zou opheffen. Precies het ontbreken van zware morele eisen maakte het marxisme tot een zeer moderne en succesrijke theorie. De Man was één van de eersten die de scheuren in deze prachtige theorie ontdekte. De arbeidersbeweging evolueerde niet in alle landen op dezelfde manier, waardoor het solidariteitsbeginsel in het gedrang kwam. Bovendien wekte de constante aandacht voor materiële belangen een kapitalistische logica bij de arbeider, zodat een utilitair individualisme de bovenhand kreeg. Het socialisme van vandaag is daarom niet meer te duiden in universele materiële belangen van de arbeider.

dersklasse, maar in het uittekenen en realiseren van waarden en waardehiërarchieën.

Prof. Bart Tromp (Universiteit Leiden) stelde zich dan weer vragen bij dit ethische beginsel. De stap van marxistisch determinisme (het socialisme als een onontkoombare realiteit) naar voluntarisme (het socialisme als ethische keuze) was altijd een sprong in het ongewisse omdat de Man had moeten erkennen dat er geen 'natuurlijk' socialistische motieven bestonden. Ook dr. Luc Vanneste (directeur Studiedienst sp.a) meende dat hier het schoentje knelde. De reformistische politiek van de BWP was nooit een ontkenning geweest van de marxistische beginsels, maar dat gold niet voor het ethisch socialisme. De paradigma's die Hendrik de Man doorbroken heeft, hebben nog steeds geen oplossing gekregen, vooral omdat de politieke keuzes van de Man, op basis van 'goede bedoelingen in het belang van allen' tot een catastrofe hebben geleid.

Maar misschien staan daar tegenover een aantal juiste en moedige keuzen. Jan Rinders, algemeen voorzitter van het ACW, opende de namiddag met *De betekenis van Hendrik de Man voor de christelijke arbeidersbeweging*. Doordat de Man afstand nam van het marxistisch determinisme en de klassenstrijd, en daarentegen religie, cultuur en zelfs christendom een plaats gaf in de genealogie van het socialisme, bevorderde hij de toenadering tussen beide arbeidersbewegingen.

Het corpus van het namiddagdebat werd gevormd door een harde confrontatie tus-

sen Karel Van Miert, voormalig Europees Commissaris voor Concurrentiebeleid, en Anne Van Lancker, europarlementslid. Aan de tafel zaten voorts dr. Francine Mestrum van Attac Vlaanderen en prof. Carl Devos (UGent). Gespreksthema was: *Overheid, economie, arbeid en de uitdaging van het (anti)globalisme*. Jammer genoeg ontaarde het debat in een forum voor politieke vetes tussen Van Lancker en Van Miert, waarbij niet enkel Hendrik de Man, maar ook een consistente duiding van de problematiek op de achtergrond verdween. In deze geagiteerde atmosfeer schoof Van Miert geheel naar de neoliberale zijde, met een zeer negatieve beoordeling van ingrijpende sociale of ecologische correcties van de overheid ten opzichte van de vrije markt. Een sterke overheid was wenselijk volgens Van Miert, niet om de zwakke sectoren van de economie te beheren of te ondersteunen, maar om dynamische, groeiende en creatieve sectoren te stimuleren. Mestrum vroeg zich af of er dan nog toekomst is voor (Zuidere) landen met een zwakke overheid, nu ook de mondiale instituten WTO en Wereldbank slechts het model van privatisering, liberalisering en exportpromotie hanteren.

Met dit laatste panelgesprek had het colloquium een vreemde bocht genomen: van de kritiek van de Man op het marxisme naar het andersglobalisme. Tegenstanders van dit colloquium hadden erg snel de achilleshiel ervan opgemerkt: aan een historische figuur, hoe besmeurd ook, een wetenschappelijk colloquium wijden is niet uit den boze. De 'actualiteit' van deze figuur benadrukken voor de sociaal-democratie en het andersglobalisme is een

heel ander paar mouwen.

Hoewel Amsab in het verleden de heikele kwesties rond Hendrik de Man nooit uit de weg is gegaan, waren er kritische stemmen die vonden dat dit Amsab-colloquium een aantal bronnen niet had aan-geboord; we denken aan *Ni droite, ni gauche: l'idéologie fasciste en France*, van Zeev Sternhell (1983) en *Ethisch socialisme in Vlaanderen*, van Eric Rosseel (1996). De kernvraag van deze essays is wanneer en waarom een antimaterialistische herziening van het socialisme in bepaalde historische omstandigheden kan leiden tot een ontsporing naar het fascisme. De leesgroep Inlees-(f)werkplaats, heeft zich in het najaar van 2003, met deze werken binnen handbereik, gebogen over de ideeën van Hendrik de Man. Initiatiefnemer van de leesgroep en syndicalist Raf Verbeke vond, gezien het concrete politieke traject van de Man van socialisme naar collaboratie, dat deze meningen niet mochten ontbreken in deze tijden van 'de Man-revival'. Prof.dr. emeritus Jaap Kruithof en adjunct-gouverneur van Vlaams-Brabant Guy Desolre werden als spreker uitgenodigd op een alternatief debat: *De Affaire Hendrik de Man, de actualiteit van socialisme en anders-globalisme*, op 22 januari 2004. Helaas moeten we deze "kritische herziening van Hendrik de Man en het Amsab-colloquium" met een grove korrel zout nemen. Vooreerst hadden de sprekers het colloquium niet bijgewoond. Ook wilden zij niet openlijk de confrontatie aangaan, maar verkozen zij een debat binnen "een echt links clubje, met wellicht ergens in de hoek een rechtse spion", zoals in vroegere dagen. Het ging al gauw over het fundament van het socialisme dat door de Man en zijn epigonen slecht begrepen was, name-

lijk dat loonarbeid altijd en overal diefstal betekent van de meerwaarde van het product door de werkgever. De Man daarentegen beschouwde dit klassengeschild slechts als een tijdelijk probleem en proclameerde geen 'omwenteling' in marxistische zin, maar een herstel van de natuurlijke maatschappelijke relaties; zoals deze bestonden in het gildensysteem van de late middeleeuwen. Vanzelfsprekend werd de poort toen opengezet voor een paternalistische en corporatistische gedachtegang die regelrecht op het nazisme afstevende.

Tijdens het panelgesprek werd gaandeweg iedere socialist die zich met de Man had ingelaten verdacht gemaakt. Ik geef de indrukwekkende lijst: Louis de Brouckère, Emile Vandervelde, Paul-Henri Spaak, Jef Rens, Piet Frantzen, Norbert De Batselier, Frank Vandenbroecke, Herman Balthazar. Ook werd er geheimzinnig gedaan over het feit dat de familie van Hendrik de Man steeds aanwezig is op zijn herdenkingen. Wat dus aangekondigd was als een kritische reflectie over het colloquium bleek een - laatste? - tribune van oude marxisten met een nostalgische hang naar de samenzweringen van weleer. De messen werden weer eens geslepen om de eigen rangen te zuiveren - in naam van het socialisme - terwijl de echte tegenspelers ontbraken om tot een waardevol debat te komen. Ernest Mandel schreef in 1959 over de Man: "Een probleem wordt niet opgelost door het dood te zwijgen." Het is maar de vraag of problemen worden opgelost door er, binnen het cenakel van gelijkgezinden, eindeloos over te debatteren. Het was tegen dit soort retorisch antifascisme dat Hendrik de Man in 1933 zijn

radicale praxis had geplaatst, met de bekende gevolgen. Mocht er een rechtse spion aanwezig zijn geweest op dit debat, hij zou in zijn vuistje gelachen hebben!

Het colloquium werd georganiseerd door Amsab-ISG, de Vereniging voor de Studie van het Werk van Hendrik de Man en de Gerrit Kreveld Stichting, m.m.v. het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen, het departement Geschiedenis van de K.U.Leuven, de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de VUB, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, (Amsterdam), het Vermeylenfonds Antwerpen, het Masereelfonds Antwerpen, het ABVV-Antwerpen en de BBTK-Antwerpen.

K
R
O
N
I
E
K

De vernieuwde website van Amsab-ISG: www.amsab.be

Donald Weber, Amsab-ISG

De website van Amsab-ISG werd eind vorig jaar in een nieuw jasje gestopt. Tegelijk werd het aantal rubrieken fors verhoogd. Er zijn in totaal tien rubrieken, waarvan een aantal al heel wat te bieden hebben.

In de rubrieken *Nieuw*, *Info* en *Leeszaal* wordt het instituut uitgebreid voorgesteld aan de bezoeker. De rubriek *Info* bevat onder meer een geschiedenis van Amsab-

ISG en zijn voorlopers, en een overzicht van alle huidige medewerkers, met foto en kort curriculum. De rubriek *Leeszaal* is dan weer opgevat als een virtuele wandeling door onze leeszaal. De bezoeker kan uitvoerig kennismaken met de faciliteiten en de dienstverlening. We hopen daarmee de drempel voor potentiële bezoekers aan de leeszaal nog lager te maken.

De rubriek *Collectie* verleent toegang tot de publiekscatalogus van Amsab-ISG, en bevat korte informatie over de collectie en de diverse deelcollecties. Uiteraard is dit slechts een aanzet, en zal de collectie aan de hand van dit platform in de toekomst nog veel uitvoeriger en grondiger ontsloten worden voor het publiek.

In de rubrieken *E-boekerij* en *E-galerij* is dit ambitieuze programma al aangevat. *E-boekerij* biedt reeds enkele elektronische fulltext-versies aan van historische teksten, met name de Charte de Quaregnon uit 1894 en het Plan van de Arbeid uit 1933. De rubriek is opgevat als een volwaardig elektronisch publicatieforum, waarop Amsab-ISG een heus fonds van e-boeken en e-teksten wil opbouwen. *E-galerij* doet hetzelfde, maar dan voor tentoonstellingen. Momenteel worden reeds twee digitale tentoonstellingen aangeboden, met name een wandeling doorheen de eigen audiovisuele collectie van Amsab-ISG, en *Leve de vacantie!*, een kijk op vakantie-ervaringen van arbeiders in het verleden. Daarmee is de aanzet gegeven van wat zal uitgroeien tot een volwaardig digitaal museum.

De site bevat zoals voorheen ook de thesistijl, die jaar na jaar meer wordt geraadpleegd; een rubriek *Encyclopedie* die in de